

ДІТИ В УКРАЇНІ: МАЙЖЕ РІК ВІЙНИ

ЗМІСТ:

ВСТУП	3
ВИКОРИСТАННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ	4
ОБСТРИЛИ, БОМБАРДУВАННЯ ТА МІНУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ	5
ВБИВСТВА, ПОРАНЕННЯ, ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ	9
ВИКРАДЕННЯ ТА ПРИМУСОВА ДЕПОРТАЦІЯ ДІТЕЙ	12
ВІДМОВА В ДОСТУПІ ДО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ	14
ВЕРБУВАННЯ ТА УЧАСТЬ ДІТЕЙ У ВІЙНІ	16
РЕКОМЕНДАЦІЇ	20

— ВСТУП

Майже рік ми фіксуємо воєнні злочини російської армії в Україні. Більшість з них направлені проти цивільного населення. Окупанти обстрілюють житлові квартали, торговельні центри, місця роздачі гуманітарної допомоги, лікарні, школи та дитячі майданчики. Вбивають і тероризують мешканців тимчасово окупованих територій, створюють гуманітарну кризу та перешкоджають евакуації людей. Викрадають, депортують та мілітаризують дітей, залучають їх до збору розвідданих і поширення пропаганди.

З початку повномасштабного вторгнення органи прокуратури здійснюють досудове розслідування у 2607 кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані зі збройною агресією РФ проти України, вчинені стосовно дітей та у сфері охорони дитинства¹. Станом на 10 лютого вже загинула 461 дитина, 922 дитини дістали поранення різного ступеня тяжкості².

Але наслідки війни набагато більші. Діти стають сиротами, втрачають свій дім та рідне оточення, мають проблеми зі здоров'ям, вимушені жити з каліцтвами і долати психічні травми війни й стрес. Кожен місяць ми видаємо ситуативні звіти, де описуємо становище, проблеми й потреби українських дітей в країні та за кордоном. Ознайомитися з місячними звітами можна за посиланням.

У цьому звіті ми пропонуємо до вашої уваги короткий огляд воєнних злочинів російської армії проти дітей в Україні за весь час повномасштабної війни. Доповідь підготував БФ «Голоси дітей» у співавторстві з ГО «Харківський інститут соціальних досліджень».

¹ Згідно з відповіддю № 27/3-184 від 09.02.2023 Офісу Генерального прокурора України на запит ГО «ХІСД».

² <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-461-ditina-zaginula-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf>

ГОЛОВНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НОРМИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ, А ТАКОЖ ОБМЕЖУЮТЬ МЕТОДИ І ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ, ВИКЛАДЕНІ У ГААЗЬКИХ КОНВЕНЦІЯХ ТА ДЕКЛАРАЦІЯХ 1899 І 1907 РОКІВ, ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЯХ ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ 1949 РОКУ. ОКРІМ ТОГО, ПРАВА ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ РЕГУЛЮЄ КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ, ФАКУЛЬТАТИВНИЙ ПРОТОКОЛ ЩОДО УЧАСТІ ДІТЕЙ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ, АФРИКАНСЬКА ХАРТІЯ ПРАВ І ДОБРОБУТУ ДИТИНИ. НИЖЧЕ НАВОДИМО ПРИКЛАДИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ З БОКУ РОСІЇ, ЯКІ НАПРЯМУ СТОСУЮТЬСЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ.

— ВИКОРИСТАННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Гаазька конвенція 1907 року

Стаття 23. Особливо забороняється: застосовувати отруту або отруєну зброю; оголошувати, що жодної пощади не буде; застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання.

Росія активно використовує заборонену зброю на території України проти цивільного населення. Така зброя завдає важчих каліцтв і уражень, ніж інші боеприпаси. **Особливу небезпеку становлять касетні боеприпаси.** Їх можуть випускати з наземних гармат, пускових установок, мінометів або скидати з повітря. Спрацьо-

вують вони переважно в повітрі, розкидаючи на великій території безліч дрібних бомб, які часто не вибухають одразу і можуть вбивати й калічити людей навіть через багато років після війни. Також час від часу окупанти **використовують фосфорну та термобаричну зброю, міни-метелики** тощо.

Так, 4 квітня окупанти обстріляли касетними боеприпасами Миколаїв. Окрім житлових будинків, було пошкоджено дві лікарні, центр профілактичних хвороб, будинок дитини, 11 дитячих садків, 12 шкіл, ПТУ, дві філії закладів позашкільної освіти. Загинули 10 дорослих, серед яких дитина. Поранено 61 особу³.

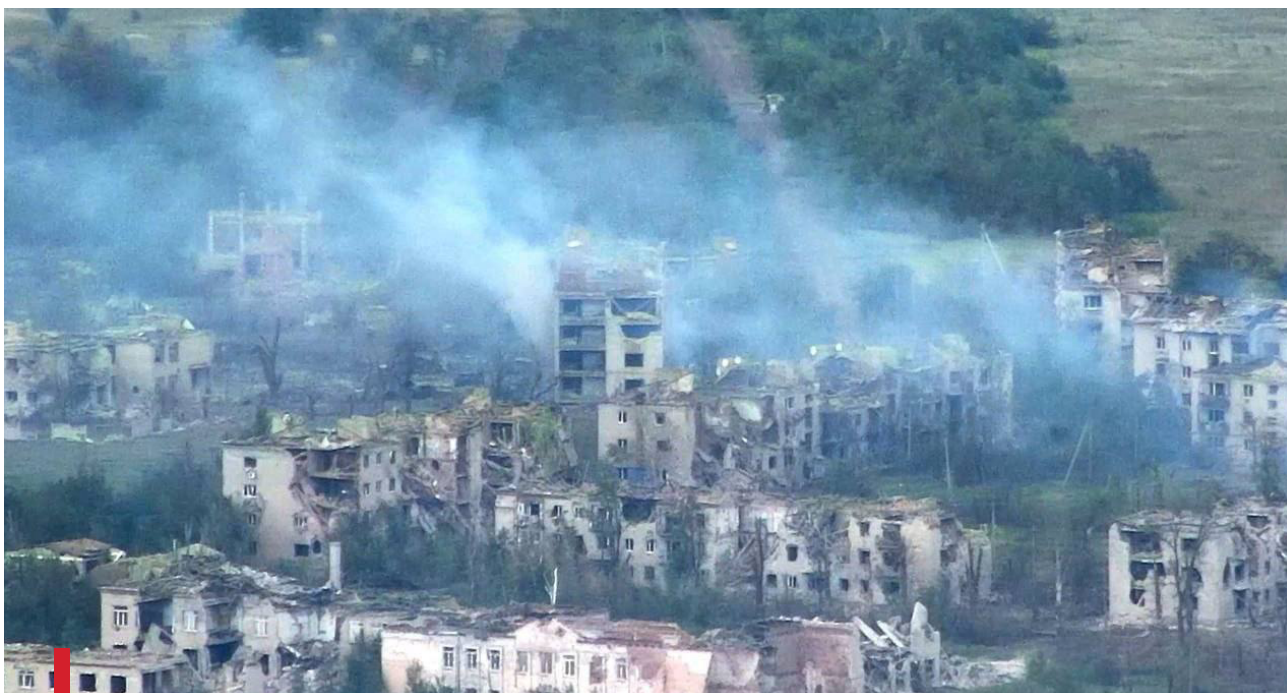
21 червня росіяни завдали удару касетними снарядами по пляжу на озері Золота Рибка в місті Часів Яр Донецької області. Унаслідок обстрілу загинула одна людина. Ще 11 дістали поранення, серед яких шестеро дітей⁴.

11 серпня російські війська накрили село Піски Донецької області з важкої вогнеметної системи ТОС-1А «Солнцепек», використовуючи термобаричні боеприпаси⁵.

³ <https://t.me/senkevichonline/728>

⁴ https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/3740

⁵ <https://t.me/insiderUKR/38678>.

Село Піски Донецької області після ударів окупантів майже цілковито зруйноване, 11 серпня⁶

3 вересня окупанти обстріляли фосфорними бомбами село Безруки Харківської області. Знищено 16 будинків⁷.

7 грудня окупанти застосували касетні боєприпаси у місті Ямпіль на Донеччині. Під вогнем опинились центральна площа міста та адмінбудівля. Під час обстрілу місцеві мешканці отримували гуманітарну допомогу. Три особи були поранені⁸.

— ОБСТРИЛИ, БОМБАРДУВАННЯ ТА МІНУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ

Росія випустила по Україні вже 5000 ракет⁹. 62% з них були направлені саме проти цивільних об'єктів¹⁰.

Унаслідок цілеспрямованих нападів, а також нападів невибіркового характеру російські військові руйнують як житлові будинки, так і школи, лікарні, спортивні майданчики, історичні та культурні об'єкти. Навіть після закінчення війни повернутися в значну кількість міст і сіл буде неможливо, адже інфраструктура там практично зруйнована.

Станом на кінець 2022 року російські війська **пошкодили або зруйнували 150 тисяч житлових будинків**¹¹.

6 https://t.me/TCH_channel/45893?single.

7 <https://www.youtube.com/watch?v=7cSwc0AB6d0>.

8 https://t.me/tymoshenko_kyrylo/2990

9 <https://t.me/zedigital/2708>

10 <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3630885-ponad-60-raket-rosia-vipustila-po-civilnih-obektah-ukraini-zelenskij.html>

11 <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-enerhetyka-ta-zhytlo-sered-priorytetnykh-napriamkiv-finansuvannia-shvydkoi-vidbudovy>

Станом на 8 лютого через бомбардування та обстріли збройні сили рф **пошкодили 3126 закладів освіти**. 337 з них зруйновано повністю¹². Унаслідок російської агресії **збитків зазнали близько 1500 об'єктів культурної спадщини та культурної інфраструктури**¹³. Станом на 25 січня **зруйновано 171 об'єкт медичної інфраструктури і ще 1035 – пошкоджено** внаслідок російських атак¹⁴.

Зруйнована школа в Краматорську Донецької області, 21 липня¹⁵

Діти бавляться у вирві на дитячому майданчику в Києві, куди 10 жовтня прилетіла російська ракета¹⁶

Так, 27 червня збройні сили рф завдали ракетного удару по Кременчуку Полтавської області, унаслідок чого був цілковито зруйнований цивільний об'єкт – торговельний центр «Амстор». 22 людини загинули, 64 – постраждали, серед них дев'ятирічна дитина¹⁷.

14 липня російська армія атакувала крилатими ракетами Вінницю. Загибло 26 осіб, зокрема троє дітей¹⁸. У лікарню звернулося 80 поранених, з них четверо дітей¹⁹.

Вночі 16 вересня окупанти завдали ракетного удару по Слобідському району Харкова. Ракета влучила у двір біля двоповерхового житлового будинку. Унаслідок цього спалахнули одна з квартир та автівка, що стояла на подвір'ї. Четверо людей дістали поранення, серед них хлопчики 5 та 17 років²⁰.

12 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-450-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-17886>

13 <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3667256-cerez-vijnu-v-ukraini-poskodzeni-ci-zrujnovani-blizko-15-tisaci-obektiv-kulturnoi-spadsini.html>

14 <https://moz.gov.ua/article/news/za-11-misjaciv-vijni-rosijani-zrujnuvali-171-ob%ca%bcekt-medzakladiv-ta-sche-1035--poshkodili>

15 https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/4206.

16 Фото М. Барчук <https://glavcom.ua/kyiv/news/diti-hrajutsja-u-vorontsi-vid-snarjadu-shokujuce-foto-z-kijeva-882515.html>.

17 <https://interfax.com.ua/news/general/843199.html>.

18 https://zaxid.net/kilkist_zhertv_raketnogo_udaru_rosijan_po_vinnitsi_zrosla_do_26_n1546618.

19 <https://focus.ua/uk/ukraine/522344-stali-izvestny-imena-vseh-pogibshih-v-vinnice-detey-foto>.

20 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/vnoci-rosiiski-viiskovi-obstrilyali-dva-raioni-xarkova-sered-poranenix-diti-rozpocato-provadžennya>.

Гаазька конвенція 1907 року

Стаття 25. Забороняється будь-яким способом атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища, житлові будинки чи споруди.

Протокол 1 до Женевської конвенції

Стаття 51. Напади невідвільного характеру заборонено. До нападу невідвільного характеру належать напади, не спрямовані на конкретні військові об'єкти.

9 жовтня окупанти обстріляли Запоріжжя, випустивши 12 ракет. Пошкоджено понад 50 багатоповерхівок і 20 будинків приватного сектору²¹. Загибло 13 людей, зокрема одна дитина. Поранено 89 осіб, серед яких 11 дітей²².

16 грудня 2022 року окупанти завдали ракетний удар по місту Кривий Ріг Дніпропетровської області. Унаслідок влучання ворожої ракети в житловий будинок півторарічна дитина загинула. Ще четверо дітей віком від 3 до 10 років отримали поранення²³.

14 січня російські війська поцілили в житловий будинок у місті Дніпро. Загибло 44 особи, зокрема п'ятеро дітей. Поранено 79 людей²⁴.

Водночас **російська армія продовжує обстрілювати й енергетичну інфраструктуру** України. Починаючи з осені, енергетичні підприємства ДТЕК Енерго зазнали вже 27 терористичних атак з боку росії²⁵. Унаслідок цього цивільне населення вимушене годинами

або навіть днями жити без електроенергії, а також часто без води та опалення. Особливо важко сім'ям, які мають малолітніх дітей і дітей, які потребують медичного та/або реабілітаційного догляду.

Дитина з мамою в «Пункті незламності». Вони приїхали з дому, щоб скористатися інгалятором, який живиться від електромережі²⁶.

21 <https://t.me/SBUkr/5326>.

22 https://t.me/tymoshenko_kyrylo/2225.

23 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-450-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>

24 <https://t.me/dnipropetrovskaODA/3067>

25 https://t.me/dtek_ua/268

26 <https://tsn.ua/ato/z-kim-voyuyut-rosiyski-teroristi-kuleba-pokazav-chutlive-foto-materi-z-donkoyu-iz-punktu-nezlamnosti-2211253.html>

4-річний хлопчик отримав важку мінно-вибухову рвану рану спини. Він повертався додому з батьком, коли почався ворожий обстріл одного з районів Києва. Снаряд влучив у подвір'я – батько з сином отримали осколкові поранення²⁷.

26 червня внаслідок російського ракетного удару було зруйновано житловий будинок у Києві. З-під завалів дістали семирічну дівчинку з мінно-вибуховими травмами середнього ступеня тяжкості. Фахівці Охматдиту діагностували в дитини численні рани, забиття та садна. Дівчинку прооперували, тепер її стан стабільний²⁸.

Важливо зазначити про **мінування цивільних об'єктів з боку російських військових**, а також повсюдні залишки зброї, що становить значну небезпеку для місцевих мешканців і людей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, територіях у зоні активних бойових дій або повертаються на деокуповані території України. Станом на 10 лютого з початку війни підрозділи ДСНС здійснили 80 256 виїздів на ліквідацію наслідків обстрілів²⁹ та розмінували понад 320 тисяч вибухово-небезпечних пристроїв³⁰. **Близько 30% території країни ще потребує розмінування**³¹.

26 травня в Маріуполі Донецької області на території школи №30 унаслідок детонації нерозірваного російського снаряду «Град» загинув 12-річний хлопчик³².

3 червня на пляжі «Піщаний» у Маріуполі Донецької області дві особи загинули через вибух міни. Один із загиблих – хлопчик 8 років³³.

6 жовтня в селі Підгірне Василівського району Запорізької області підірвалися на міні дві дитини віком п'ять і десять років, які від отриманих травм померли³⁴.

27 <https://www.facebook.com/1923262167984511/posts/3037697449874305/>

28 <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3515313-zpid-zavaliv-budinku-na-lukanivci-distali-semiricnu-divcinku.html>

29 <https://dsns.gov.ua/news/nadzvicaini-podiyi/operativna-informacia-dsns-shhodo-naslidkiv-vedennia-boiovix-dii-rosiiskoiu-federacijeiu-62>

30 <https://dsns.gov.ua/map-demining>

31 <https://mvs.gov.ua/uk/news/prava-liudini-zaxishhaiut-nas-todi-koli-pro-nix-ne-lise-govoriat-a-koli-za-nix-boriatsia-katerina-pavlicenko>

32 <https://t.me/andriyshTime/1091>

33 <https://t.me/andriyshTime/1293>

34 https://t.me/pgov_gov_ua/6513

17 жовтня поблизу села Діброва Ізюмського району Харківської області 16-річний хлопець наступив на вибуховий пристрій і тяжко травмувався³⁵.

14 листопада біля села Новорайськ Херсонської області внаслідок наїзду цивільного автомобіля на вибуховий предмет отримали поранення різного ступеню тяжкості три дитини віком 5 місяців, 5 та 10 років³⁶.

7 грудня На Житомирщині на міні підірвалися батьки вісьмох неповнолітніх дітей. Подружжя їхало автомобілем³⁷.

Варто також зазначити, що є численні свідчення щодо **використання окупантами цивільних об'єктів як штабів військових та/або складів військової техніки й снарядів**. В умовах примушування дітей ходити до шкіл і дитячих садочків на тимчасово окупованих територіях та за потреби відвідування медичних закладів це означає використання мирного населення як живого прикриття під час воєнних дій.

— ВБИВСТВА, ПОРАНЕННЯ, ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ

Окрім загиблих і постраждалих дітей внаслідок атакування цивільних об'єктів, наявні випадки вбивств, поранень безпосередньо самих дітей різного віку. Часто це пов'язано також із жорстоким поведженням та сексуальним насильством над дітьми.

14 березня 2022 року в селі. Мохнатин військові країни-агресора розстріляли трьох юнаків. Двом загиблим було по 17 років, іншому – 19³⁸.

9 квітня в Ізюмському районі Харківської області виявлено закатовані та спалені тіла трьох осіб, одне з яких належить дитині³⁹.

16 квітня в Нововоронцовському районі Херсонської області російські окупанти обстріляли групу підлітків. Один хлопчик помер⁴⁰.

1 травня стало відомо, що в Чернігівській області окупанти вбили молоду матір, а живу дитину примотали до неї та прикріпили між дитиною і тілом міну. Коли розмотували, міна здетонувала, дитина загинула⁴¹.

35 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-425-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

36 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-431-ditina-zaginula-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-2>

37 <https://zt.npu.gov.ua/news/politsiia-ziasovuie-obstavyny-zahybeli-podruzzhzia-na-pivnochi-zhytomyrshchyny>

38 <https://gp.gov.ua/ua/posts/viiskovi-rf-rozstrilyali-tryox-pidlitkiv-na-vernigivshhini-rozpocato-rozsliduvannya>

39 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginuli-176-ditei>

40 <https://tsn.ua/ukrayina/u-hersonskiy-oblasti-okupanti-obstrilyali-ditey-odna-ditina-zaginula-2039245.html>

41 <https://zmina.info/news/rosiys%CA%B9ki-viys%CA%B9kovi-vbyly-zhinku-prymotaly-do-neyi-yiyi-zhyvu-dytnu-a-mizh-nymy-zaklaly-minu-zhurnalisty/>

27 червня російські війська поцілили в натовп людей, які прийшли набирати технічну воду в Лисичанську Луганської області, унаслідок чого щонайменше вісім осіб загинуло, 21 – поранено. Серед постраждалих одна загинула та одна поранена дитина⁴².

15 липня в Херсоні військовослужбовці рф вбили матір та її малолітню доньку⁴³.

18 листопада в селі Комиш-Зоря Запорізької області військовослужбовці рф розстріляли впритул родину разом з двома дітьми віком 5 та 14 років у власному житловому будинку⁴⁴.

Катівня окупантів у Херсоні⁴⁷.

Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні підтвердила, що в Україні було скоєно низку воєнних злочинів, зафіксовано випадки порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Комісія задокументувала **випадки позасудових страт, незаконного позбавлення волі, катувань і жорстокого поводження, зґвалтування й іншого сексуального насильства** наприкінці лютого та в березні 2022 року в Києві, Чернігові, Харкові та Сумах⁴⁵. Також випадки порушення особистої недоторканності дітей. 14-річного хлопчика було знайдено мертвим разом із сусідом. Обидва мали вогнепальні поранення голови, з чого можна зробити висновок, що їх було страчено. Комісія також підтвердила **випадки сексуального насильства, зокрема щодо дітей**⁴⁶.

Загалом з початку повномасштабної війни **прокуратура виявила 54 катівні й відкрила 5079 кримінальних проваджень за фактами катувань та іншого нелюдського поводження** унаслідок повномасштабного вторгнення рф в Україну⁴⁸. За словами Уповноваженого ВР України з прав людини Дмитра Лубінця, **виявлено, зокрема, декілька катівень, де утримували дітей**. Їх не годували, воду давали через день і казали їм, що батьки від них відмовилися. Одного хлопчика тримали в катівні із застосуванням тортур за те, що він сфотографував російську техніку на телефон⁴⁹.

42 <https://t.me/luhanskaVTSA/3828>

43 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-353-ditini-zaginuli-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

44 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-437-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>

45 https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/10/un-commission-has-found-array-war-crimes-violations-human-rights-and?utm_source=telegram.

46 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-10/A-77-533-AUV-UA.pdf>.

47 https://www.facebook.com/watch/?v=681350976694189&extid=CL-UNK-UNK-UNK-AN_GKOT-GKIC&ref=sharing

48 <https://zmina.info/news/na-deokupovanyh-terytoriyah-vidnajdeno-54-kativni-zafiksovano-ponad-5-tysyach-vypadkiv-katuvan-ogp/>

49 <https://www.youtube.com/watch?v=SBvpg7Mt9V8>

Конвенція про права дитини

Стаття 37. Держави-учасниці, що жодна дитина не катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або гідність видам поводження чи покарання.

Протокол 1 до Женевської конвенції

Стаття 77. 1. Діти повага, їм захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини.

Станом на 9 лютого **Офіс Генерального прокурора встановив понад 100 фактів сексуального насильства, пов'язаного з війною, 12 з яких – щодо дітей**⁵⁰. Прокурори здійснюють процесуальне керівництво у восьми кримінальних провадженнях за фактами викрадення неповнолітніх осіб представниками окупаційної влади та застосування до них катування або нелюдського поводження⁵¹. Також з початку війни **виявлено значну кількість поховань цивільних осіб, зокрема дітей**. Частина загиблих має сліди катувань і жорстокого поводження.

Так, станом на кінець грудня поліція Донеччини виявила 168 поховань. У похованнях виявили 302 загиблих цивільних. З них – 162 чоловіки, 115 жінок і шестеро дітей. Стать та особа інших поки що не встановлено⁵².

22 грудня МВС України надало уточнені результати ексгумації тіл у місті Ізюм на Харківщині. З місць поховань було вилучено понад 450 тіл загиблих – це близько 200 тіл чоловіків, дещо більше тіл жінок, понад 20 тіл військових, семеро дітей та останки 12 осіб, стать, вік і особистість яких неможливо визначити. Попередньо встановлено, що серед цих осіб є ті, хто загинув від насильницької смерті: вогнепальних поранень, вибухових травм. Ознаки катувань було виявлено щонайменше в 40 осіб⁵³.

Станом на кінець листопада на деокупованих територіях Миколаївщини та Херсонщини відпрацьовано 50 локацій імовірних поховань, де фахівці вже розшукали й ідентифікували тіла близько 200 загиблих⁵⁴. Загалом за період окупації Херсонської області станом на 22 грудня до моргів поступило близько 700 тіл, з яких приблизно 100 – з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок військових дій, особи 12 з них до цього часу не встановлено⁵⁵.

50 <https://zmina.info/news/na-deokupovanyh-terytoriyah-vidnajdeno-54-kativni-zafiksovano-ponad-5-tysyach-vypadkiv-katuvan-ogp/>

51 Згідно з відповіддю № 27/3-184 від 09.02.2023 Офісу Генерального прокурора України на запит ГО «ХІСД»

52 <https://suspihne.media/345628-skilki-eksgumovali-zagiblih-ta-vbitih-pid-cas-okupacii-doneccini-novi-dani/>

53 <https://www.kmu.gov.ua/news/yevhenii-ienin-na-podviri-pryvatnoho-budynku-u-seli-pravdy-no-na-khersonshchyni-vyjavleno-pokhovannia-z-ostankamy-shis-tokh-osib-zi-slidamy-tortur>

54 https://t.me/minre_ua/2081

55 <https://www.kmu.gov.ua/news/yevhenii-ienin-na-podviri-pryvatnoho-budynku-u-seli-pravdy-no-na-khersonshchyni-vyjavleno-pokhovannia-z-ostankamy-shis-tokh-osib-zi-slidamy-tortur>

— ВИКРАДЕННЯ ТА ПРИМУСОВА ДЕПОРТАЦІЯ ДІТЕЙ

Женевська конвенція

Стаття 49. Забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.

Протокол 1 до Женевської конвенції

Стаття 78. Жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як власних громадян в іноземну державу, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, необхідну з невідкладних причин, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою.

За офіційною статистикою, станом на 10 лютого 346 дітей вважаються зниклими, 16 206 – депортовано на територію рф. Точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. За даними відкритих джерел, озвученими росією, депортованих дітей значно більше – 733 тисячі⁵⁶.

Фіксуються різні спроби росіян щодо підготовки українських дітей до депортації в росію. Так, російська окупаційна влада проводить медичні огляди і відправляє дітей нібито на лікування в росію⁵⁷. Також причиною вивозу дітей є «оздоровлення в дитячих таборах», «патріотичне виховання»,

«відвідування ялинки та запрошення на свята до російських міст». Наявна депортація дітей, які виховуються в закладах інституційного догляду.

Депортація жителів Маріуполя в Росію⁵⁸

56 <https://childrenofwar.gov.ua>.

57 <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/11/26/rosiyany-pidgotuvaly-105-tys-ditej-do-vyvezennya-v-rosiyu/>

58 <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/23/7341577/>

23 серпня стало відомо про незаконне вивезення 30 дітей з Харцизька, Іловайська та Зугреса до Нижнього Новгорода. Офіційна мета – участь у навчально-тренувальних зборах у межах програми «русский центр»⁵⁹.

21 жовтня окупанти вивезли машинами швидкої допомоги до тимчасово окупованого Сімферополя 46 вихованців Херсонського обласного будинку дитини⁶⁰.

27 листопада Херсонська МВА повідомила про розшук дітей, яких вивезли окупанти з херсонських освітніх закладів на період осінніх канікул «для оздоровлення» на лівий берег, а також було вивезено всіх дітей з дитячих будинків. Встановити точну кількість дітей неможливо, але орієнтовно було вивезено до тисячі дітей. Про намір депортації свідчить той факт, що перед виїздом окупаційна влада вимагала від батьків надання дітям оригіналів їхніх свідоцтв про народження⁶¹.

15 грудня стало відомо, що росіяни вивезли ще 40 дітей з Лисичанська та Северодонецька до Ставропольського краю рф задля «оздоровлення»⁶².

Окрім депортації та нав'язування українським дітям пропагандистських наративів у росії, **російські чиновники також вдаються до незаконного всиновлення депортованих дітей** – передусім дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Росія видала та активно реалізує наказ про спрощений режим отримання російського громадянства дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, з України⁶³. Фактично це є спробою легалізувати незаконне переміщення на територію рф українських дітей та примусове позбавлення їх громадянства України. Варто зазначити, що **викрадення та примусова депортація дітей**, позбавлених батьківського піклування, російською стороною **мають виключно характер терору та політичного тиску на Україну**. Підтвердженням цього є порівняння кількості всиновлених дітей у рф та дітей-кандидатів на всиновлення або таких, які очікують всиновлення. Так, згідно зі статистикою на початок 2021 року в росії налічувалося близько 41 тисячі дітей, готових до всиновлення. Водночас за 2020 рік було всиновлено лише 2,5 тисячі дітей⁶⁴. Тобто, лише кожна шістнадцята (!) дитина-сирота в росії має шанс бути всиновленою.

Депортованих українців відвозять до найбільш віддалених і депресивних регіонів росії – Сибіру, Далекого Сходу, Північного Кавказу, Чечні, Сахаліну. Відбирають документи, забирають особисті речі, засоби зв'язку. Водночас видають документи, які забороняють залишати російські регіони протягом двох років.

59 <https://gur.gov.ua/content/okupanty-pohrozhuut-shtrafamy-batkam-iaki-vidmovliaiutsia-viddavaty-ditei-v-rosiiski-shkoly-takozh-prodovzhuiet-sia-nezakonne-vyvezennia-ditei-na-terytoriiu-rf.html>.

60 <https://t.me/khersonskaODA/1350>.

61 https://t.me/kherson_miskrada/9634

62 <https://sprotiv.mod.gov.ua/2022/12/15/okupanty-vyvezly-40-ditej-z-lysyhansku-ta-syevyerodoneczka-do-rf/>

63 https://t.me/rian_ru/165508

64 <https://www.google.com/amp/s/tass.ru/obschestvo/10773269/amp>

Невіддільним елементом такого переміщення є фільтраційні табори. З 24 лютого окупанти створили вже 27 фільтраційних таборів і в'язниць на ТОТ та в росії⁶⁵. За даними уповноваженого ВР України з прав людини Дмитра Лубінця, під час фільтрації росіяни утримують чоловіків, жінок і дітей окремо. Потім одночасно проводять допити і зіставляють отриману інформацію. Також є імовірність розлучення батьків і дітей, коли батьків затримують через певні питання до них, а дітей відправляють на територію рф самих⁶⁶.

Окрім депортації, **відомі випадки викрадення родичів українських військових, зокрема дітей**, щоб вимагати від них прибути на окуповані території в обмін на безпеку рідних. **Викрадення дітей використовують і як засіб дістати зброю або вплинути та місцеву владу** під час окупації українських територій.

Загалом станом на 10 лютого **повернути в Україну вдалося лише 307 депортованих дітей**⁶⁷. Процес повернення є вкрай складним, адже зазвичай відбувається лише за безпосередньої участі батьків, які мають їхати в росію через треті країни. Такий шлях часто є небезпечним і потребує участі також державних органів влади, міжнародних та національних громадських організацій, благодійних фондів, які можуть надати фінансову, юридичну, соціальну й інші види підтримки батьків.

— ВІДМОВА В ДОСТУПІ ДО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Женевська конвенція

Стаття 55. Окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами та медичним матеріалами; зокрема, постачати продукти, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

На тимчасово окупованих територіях наявна гуманітарна криза. Окупаційна влада не докладає жодних зусиль, щоб забезпечити місцеве населення достатньою кількістю харчових продуктів і питної води, надати комунальні послуги, доступ до ліків і медичних та соціальних послуг. Гуманітарна допомога видається вкрай мало: або найбільш незахищеним

верствам населення (сім'ям з маленькими дітьми, людям похилого віку) або в обмін на паспортні дані, отримання російського громадянства, як привід роздати повістки чоловікам тощо. **Проблеми з доступом до їжі** спричинені та посилюються діями російських окупантів, які не допускають гуманітарні вантажі з підконтрольної Україні території, знищують або розкрадають гуманітарну допомогу, підпалюють поля із пшеницею та псують аграрну інфраструктуру, вивозять самостійно або забороняють продаж зерна, овочів і фруктів з тимчасово окупованих територій.

65 https://lb.ua/society/2022/12/09/538602_zlochyni_okupantiv_agresii_rf.html

66 <https://tsn.ua/ato/vizhivayut-yak-mozhut-ombudsmen-pro-dolyu-deportovanih-do-rf-2124421.html>

67 <https://childrenofwar.gov.ua>

У багатьох тимчасово окупованих населених пунктах України **зруйнована комунальна інфраструктура**. Люди намагаються вижити без опалення й з регулярними проблемами з електроенергією та водопостачанням. Ремонт комунальних мереж є вкрай складним, бракує відповідної техніки, яку забрали російські військові, і спеціалістів на місцях. У найбільш обстрілюваних районах **сім'ї з дітьми вимушені жити в пристосованих приміщеннях, часто підвальних**. Готують їжу та гріються, розпалюючи вогнище. Особливою проблемою є накопичення значної кількості побутових відходів і стихійні поховання людей, що призводить до значних екологічних та епідеміологічних проблем на цих територіях, особливо в теплу пору року.

Значною проблемою на тимчасово окупованих територіях є також отримання медичної допомоги. **Багато медичних закладів зруйновано, бракує медичного персоналу та ліків**. Ті лікарні, що функціонують, обслуговують здебільшого російських військових, деякі вже фактично працюють у форматі військових шпиталів.

Люди перуть речі в калюжах, місто Маріуполь Донецької області⁶⁸

Водночас **військові рф намагаються завадити евакуації, зокрема осіб похилого віку, жінок і дітей**. Так, виїзд з окупації через Василівку Запорізької області не працює вже понад місяць⁶⁹.

Відсутні також офіційні гуманітарні коридори, а самостійний виїзд сімей має цілу низку ризиків.

По-перше, це неодноразові випадки обстрілів цивільного й гуманітарного транспорту, залізничних вокзалів та транспортних зупинок. По-друге, це мінування тимчасово окупованих територій, зокрема шляхів евакуації.

21 березня в населеному пункті Малинівка Запорізької області окупанти розстріляли з автоматичної зброї два легкові автомобілі з місцевими жителями, які рухалися гуманітарним коридором. Унаслідок розстрілу автомобілів було поранено двох дітей, трьох жінок і чоловіка⁷⁰.

68 <https://t.me/andriyshTime/1480>

69 <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyjzd-z-okupaciji-zakrytyj-vasylivka/32242673.html>

70 <https://interfax.com.ua/news/general/816603.html>

8 квітня окупанти обстріляли «Точкою-У» залізничний вокзал у Краматорську Донецької області, на території якого понад чотири тисячі людей очікували на евакуацію. Загибло семеро дітей⁷¹.

11-річній дівчинці вистрелили в щелепу на російському блокпосту, коли її сім'я намагалася виїхати з Маріуполя⁷².

4 травня колона приватних авто, які виїхали з міста Вовчанськ Харківської області, були обстріляні. Унаслідок цього 6-місячна дитина, яка перебувала в одній з машин, отримала поранення, 13-річна дівчина загинула⁷³.

25 вересня росіяни обстріляли колону автомобілів у Куп'янському районі Харківської області. Загибло 24 особи, серед яких вагітна жінка і 13 дітей.

30 вересня після обстрілу росією гуманітарної колони в Запоріжжі загинуло 24 людини, зокрема 11 чоловіків і 13 жінок. Поранено 36 осіб, серед яких 24 чоловіки, 11 жінок та 1 дитина.

Наявні й інші ризики. Українців забирають на довготривалу фільтрацію, можуть депортувати на територію росії, розлучити сім'ї. Окупанти на блокпостах вимагають гроші за дозвіл виїхати, можуть відібрати воду та їжу, які вкрай потрібні під час кількадечної подорожі, особливо влітку. Будь-яка з описаних ситуацій може бути критичною для дітей, яких намагаються вивезти батьки. Відомі випадки загибелі або погіршення стану здоров'я як дорослих, так і дітей під час евакуації через сонячні опіки, теплові удари, проблеми із серцем тощо.

— ВЕРБУВАННЯ ТА УЧАСТЬ ДІТЕЙ У ВІЙНІ

Росія з 2014 року регулярно порушує норми міжнародного гуманітарного права щодо запобігання участі дітей у війні. **Основою втягування росією дітей у воєнні дії є активне залучення їх до пропаганди та військового вишколу.** Для цього створені та продовжують створюватися різноманітні організації й рухи. Найбільш популярними та масовими з них є «Юнармія», російський рух школярів, АНО «Большая перемена», а також «Молодая Гвардия», «Волонтеры победы», «Патриот», «Союз пионеров», «Бастион» тощо. З кінця 2022 року з'явився об'єднувальний загальноросійський рух дітей і молоді «Движение Первых»⁷⁴. За метою руху «виховання високоморальних, соціально успішних громадян» криється фактично виховання слухняних і лояльних до влади громадян, готових піти на війну та накачаних пропагандою «наддержави». **Новий рух передбачає вступ дітей з 6 років**⁷⁵.

71 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-cerez-zbroinu-agresiyu-rf-v-ukrayini-zaginuli-197-ditei>

72 <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/5/248114/>

73 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-223-ditini-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf-2>

74 <http://xn--d1aayn.xn--p1ai/>

75 <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202207140025?index=0&rangeSize=1>

Представники ВПР «Молодая гвардия-Юнармия» провели для учнів 5-6 класів у місті Маріуполь Донецької області майстер-класи й змагання зі стрільби та перетягування каната, написали листи окупаційним військам⁷⁶.

Школярі з тимчасово окупованих територій Донецької області на першому з'їзді російського руху дітей та молоді⁷⁷.

Паралельно з цим розробляється законопроект щодо введення в Кримінальний кодекс такого виду покарання – виховного заходу щодо дитини, яка скоїла злочин, – як передання неповнолітнього на супровід волонтерської організації чи російському руху дітей та молоді⁷⁸. Отже, **готується платформа для втягування у воєнні дії та підготовку до них не тільки дорослих злочинців, а й дітей-правопорушників.**

З окупацією росією українських територій діяльність російських мілітаристських організацій та рухів розповсюдилася і на українських дітей на тимчасово окупованих територіях. Так, за офіційними даними рф, станом на 2021 рік до лав юнармійців у Криму вступили 29 тисяч дітей, тобто кожен десятий учень півострова. За даними бойовиків «Л/ДНР», у Юнармії на кінець 2021 року було близько 7500 дітей⁷⁹. З початком повномасштабного вторгнення представництва «Юнармії», «Молодой Гвардії», а тепер і «Движения Первых» та інших подібних організацій почали відкривати в тимчасово окупованих населених пунктах Донецької, Луганської, Запорізької й Херсонської областей.

Варто зауважити, що навіть якщо діти не бажають вступати в лави подібних організацій, вони все одно не оминають ані пропаганди, ані військового вишколу. Адже **на тимчасово окупованих територіях діють російські шкільні програми, які передбачають викладання викривленої історії і майже цілковиту відмову від вивчення української мови та літератури.** З 1 вересня 2022 року в школах кожен тиждень розпочинається з підняття державного прапора країни-загарбниці та виконання її гімну⁸⁰. Крім того, запроваджено позаурочні заняття «Розмови про важливе», на яких надається пропагандистська інформація про війну росії проти України⁸¹. Також є свідчення про те, що в школах на тимчасово окупованих територіях України **нав'язують радянську символіку та атрибути.**

76 https://t.me/youngguard_youngarmy/611

77 https://t.me/rddm_dnr/22?single

78 <https://www.gazeta.ru/social/news/2022/11/29/19150699.shtml>

79 <https://life.liga.net/poyasnennya/article/yunarmiya-otdat-jizn-za-rossiyu-kak-v-orlo-i-krymu-uchat-detey-nenavidet-ukrainu>

80 <https://t.me/minprosr/811>

81 <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/12/12/rosiyany-aktyvno-vzlyalsya-za-propagandu-sered-ukrayinskyh-ditej/>

Пропаганда та **мілітаризація дітей відбувається і на позашкільних заняттях** – святкуваннях, патріотичних естафетах тощо. Українським школярам доводиться брати в них участь з використанням російського триколору та символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, одягатися у військову форму країни-окупанта тощо. З цього прокремлівські ЗМІ роблять сюжети, направлені на створення картинки «підкування про українських дітей» та імітації мирного життя на окупованих територіях України.

Школярів також залучають до підтримки російських військових. Загалом у росії запущена акція #МыВМЕСТЕ. Дітей просять писати твори на тему гордості за росію, листи підтримки та подяки російським солдатам за шаблоном. Деякі такі листи однакового змісту та з різними підписами вже були знайдені на деокупованих територіях України⁸².

Часто **від дітей вимагають і більш значної підтримки, використовуючи дитячу працю через освітні заклади**. Під керівництвом вчителів і педагогів діти виробляють окопні свічки⁸³, майструють безпілотники⁸⁴, можуть шити теплі речі для військових або готувати їжу⁸⁵. Студентів залучають більш спеціалізовано. Наприклад, військові вироби (балаклави, спальні мішки, рюкзаки, маскувальні халати, підсумки для аптечок тощо) шиють понад 14 тисяч студентів із 301 закладу спеціальної професійної освіти. У напрямі зварювального виробництва працюють понад 2 тисячі студентів з 415 коледжів. Молоді люди вже виготовили 864 печі-буржуйки⁸⁶.

Активно готують і персонал освітніх закладів на тимчасово окупованих територіях України. Так звані радники директорів з патріотичного виховання та взаємодії з дитячими громадськими об'єднаннями мають відповідати за впровадження пропагандистських наративів серед учнів щодо проведення «спеціальної воєнної операції». Триває постійна робота окупаційної влади зі схилення до співпраці українських вчителів і працівників шкіл та їхньої підготовки до викладання російської програми навчання. Через значну частину відмов у такій співпраці окупанти вимушені завозити в Україну російських вчителів.

Також у новому навчальному році планують запровадити початковий військовий вишкіл у школах рф. Діти проходять стрійову підготовку, основи стрільби зі зброї, дії в загальновійськовому бою, обладнання позиції солдата, першу допомогу в бою тощо⁸⁷.

80 <https://t.me/minprosr/811>.

81 <https://sprotiv.mod.gov.ua/2022/12/12/rosiyany-aktyvno-vzylays-za-propagandu-sered-ukrayinskyh-ditej/>

82 <https://www.facebook.com/police.kharkov/posts/pfbid0ZGFJs3QmT4MfMYpjvf7XzwTkF6go9whbBd9k5rBbzml2eg1Q6CgybayG4TcLwWuPl>

83 <https://мывместе.рф/tpost/bsxbhvt11-v-ramkah-aktsii-mivmeste-volontyori-mast>

84 <https://мывместе.рф/tpost/jjop2ytue1-sahalinskie-shkolniki-sobirayut-bespilot>

85 <https://мывместе.рф/tpost/7ss35d1d71-mivmestedeti-rebyata-vsei-strani-obediny>

86 <https://мывместе.рф/tpost/3031xg3tg1-v-ramkah-shveinoi-masterskoi-mi-ryadom-o>

87 <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202212220051?index=197&rangeSize=1>

Окрім тотальної мілітаризації системи освіти, росія вдається до **втягування дітей у війну шляхом вербування їх як інформаторів**. Це відбувається як через прямі контакти з підлітками⁸⁸, так і через опосередкований збір фотографій та даних щодо військових об'єктів й об'єктів критичної інфраструктури в мобільних застосунках та іграх⁸⁹.

Протокол 1 до Женевських конвенцій

Стаття 77. Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили. П вербуванні з числа осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

Створені можливості і для мобілізації неповнолітніх для війни проти України. Так, ще 15 березня відповідний наказ «Про організацію залучення членів військово-патріотичного громадського руху «Юнармія» до проведення спеціальної операції на території України» підписано міністром оборони рф Шойгу. У наказі йдеться про підготовку звітності потенційного людського резерву у віці 17-18 років для залучення до бойових дій у складі окупаційної армії⁹⁰.

Варто також зазначити, що **Державний департамент США включив росію до списку країн, де торгують людьми, використовують примусову працю та вербують дітей-солдатів**. Загарбники використовують дітей як живий щит у повномасштабній війні проти України. Є численні факти роботи дітей на російських блокпостах на Донбасі з 2014 року⁹¹.

87 <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202212220051?index=197&rangeSize=1>

88 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zdavav-poziciji-artileriiskix-pidrozdiliv-zsu-pidozryujetsya-nepovnolitnii-meskanec-m-baxmut>.

89 <https://t.me/SBUkr/4326>

90 <https://gur.gov.ua/content/putin-i-shoihu-hotuiutsia-zadiiaty-u-viini-proty-ukrainy-nepovnolitnikh-dokument.html>

91 <https://focus.ua/uk/world/522782-rossia-popala-v-spisok-stran-torguyushchih-lyudmi-i-verbuyushchih-detey-soldat>.

— РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Постійно підтримувати зв'язок з тимчасово окупованими територіями всіма можливими способами і засобами. Місцева влада, державні заклади та установи мають знати режим своєї роботи, повноваження й порядок дій у різних ситуаціях. Це допомагає зберігати спокій і довіру населення до рішень держави.
- Ознайомлювати населення тимчасово окупованих територій з правилами безпеки, дотримання яких допоможе запобігти знущанням і вбивствам, мобілізації до армії окупанта, а також з правилами мінної безпеки. Постійно нагадувати про важливість дотримання дітьми правил безпечної поведінки під час повітряної тривоги в бомбосховищах і вдома. Батьки повинні максимально обмежувати перебування дітей у місцях, де є загроза дістати поранення або травми. Це стосується також заборони відвідувати лісосмуги, пляжі та річки, які можуть бути заміновані.
- Сприяти організації гуманітарних коридорів і доставленню гуманітарної допомоги на тимчасово окуповані території України, території, на яких ведуться активні бойові дії та які потерпають від гуманітарної катастрофи, формувати запаси харчів, води й медикаментів на територіях, де є значний ризик російської окупації.
- Сприяти фіксації всіх скоєних російськими військовими злочинів: вбивств, каліцтв, жорстокого поводження. Невіддільною складовою цього процесу є формування довіри та донесення до громадян потреби звертатися до правоохоронних органів із заявами й доказами скоєних злочинів, зокрема через інтернет і телефонний зв'язок.
- Збільшити зусилля щодо фіксації злочинів сексуального характеру, зокрема проти дітей. Більшість з них залишаються латентними і вкрай мало фіксуються в правоохоронних органах.
- Максимально використовувати міжнародні канали для моніторингу стану дітей, які були депортовані до росії, документувати скоєні проти них злочини. Сприяти більшому залученню міжнародних організацій і волонтерських спільнот до процесу повернення додому українських дітей.
- Проводити інформаційні кампанії з профілактики епідемії інфекційних захворювань на всій території України, особливо там, де складно забезпечити належний рівень медичної допомоги.
- Проводити інформаційно-роз'яснювальні розмови з дітьми щодо правил безпеки в інтернеті та наявних схем вербування/втягування підлітків у війну (передання розвідувальних даних, участь в агітації тощо).
- Запровадити інформаційну кампанію щодо попередження батьків і дітей на тимчасово окупованих територіях:
 - не відвідувати школи, де впроваджена російська система освіти;
 - не вступати в мілітаристські організації, як-от: «Юнармия», «Молодая Гвардия» тощо;
 - не брати участі у святкуваннях, конкурсах та інших дозвілєво-розважальних заходах, спрямованих на збір персональних даних і документів дітей;
 - не погоджуватися на вивезення дитини до рф на відпочинок, патріотичне виховання, відвідування ялинки, отримання подарунків тощо.
- Сприяти доступу до української освіти дітей та тимчасово окупованих територій України.
- Визнати «Юнармию», «Движение», «Большую перемену» як рухи та організації нацистського тоталітарного режиму. Заборонити на території України їхню діяльність та використання їхньої символіки.

БФ «Голоси дітей»
ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

Більше інформації на www.voices.org.ua та www.khisr.kharkov.ua